

Az 1956-os forradalom résztvevőinek sorsa Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében¹

Az 1956. november 4-e utáni visszarendeződés első lépései – letartóztatás és erőszak

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeszékhelyén november 4.-én kezdődött meg a visszarendeződés. Ekkor a várost hajnalban megszállták a szovjet fegyveres erők. A nap folyamán két államvédelmessel, majd a hozzájuk csatlakozó elhárító tiszttel együtt egy szovjet ezredes elkezdte kijelölni a letartóztatandó személyek körét. Ugyanekkor, a régi hatalom volt helyi vezetőivel egy alezredes jelent meg a nyíregyházi megyeháza épületében és összeszedték az ott lévő fegyvereket. A visszarendeződés folyamata elindult.

Így az idegen hatalom által támogatott egykori funkcionáriusok visszakerülhettek az irányításba. Mindenesetre a forradalom hívei számára bizakodásra adott okot az, hogy a régi és új erők között békésnek mutatkozott a kezdeti együttműködés. Ezt látszott igazolni az, hogy a november 4-e délutánján, a megyei nemzeti bizottság elnöksége helyett létrejövő Munkás-Paraszt Forradalmi Bizottság hat tagja között ott találjuk előbbi szervezet két tagját, Szilágyi Lászlót (volt elnök) és Hubicska Zoltán őrnagyot, a helyőrség parancsnokát. A helyzet azonban gyorsan megváltozik. Másnap Feksz István, a megyei tanács elnöke még a nagyszámú hallgatóság előtt a forradalom támogatójának vallja magát, és mint mondja, sérelmek nélkül együttműködik Szilágyi Lászlóval.² Ehhez képest még ezen az éjszakán letartóztatják, mások mellett a megyei nemzeti bizottság volt elnökét.

¹ Fazekas Árpád tett kísérletet arra, hogy összeszámolja hány Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kötődésű személy halt meg az 1956-os forradalomban, illetve az azt követő megtorlásban (Fazekas 2016.). Eszerint az 52 helybeli közül 15 hunyt el a megyében, 29-en Budapesten, Miskolcon 4-en, egy-egy fő pedig Mosonmagyaróváron, Debrecenben, Szentgotthárdon illetve külföldön vesztette életét. Ebben a számban benne vannak azok a személyek is, akik a forradalommal szemben, a régi hatalom védelmében – sokszor sorkatonaként, hivatásos tisztként – estek el, vagy csak rossz időben rossz helyen tartózkodva az események áldozatai lettek. Fazekas számvetéséből az is kiderül, hogy a bíróság döntése alapján a következő megyei kötődésű személyeket ítélték halálra és végezték ki Budapesten. Ezek Balázs Ferenc (Mátészalka) Szabó István (Botpalád), Kiss Sándor (Tiszadob), Nagy József (Kisléta), Kiss István (Panyola), Bódi József (Kisvárd), Babér István (Záhony), Komár József (Pócspetri), Ignézi Károly (Kemecse), Szendi Dezső (a tiszadobi születésű alezredest 1990-ben posztumusz vezérőrnaggyá nevezték ki), Kicska János (Jánkmajtis). Nyíregyházán (itt a teljes névsort felsorolom, beleértve a forradalom alatti áldozatokat) Gabulya Mihály (Kossuth téri tüntetésen a szovjetek lőtték le), Csályi Ferenc (a laktanya védelmében halt meg), Tomasovszki András (szovjet katona lőtte le Nyírbogdányban), Pintér István, Szilágyi László, Tomasovszky András (ez utóbbi három személyről dolgozatomban bővebben szó lesz) hunyt el. A megye területén lelte még halálát a záhonyi laktanya 5 védője (Porjai Gyula, Steigelmayer Géza, Lengyel József, Kocsány Imre, Virág Ferenc), ketten Botpaládon haltak meg (Zsell Károlyt szovjet jármű gázolta halálra, Szőgyéni Gézát szovjetek lőtték le), egy főt pedig Kisvárdán lőttek le (Sípos Károly). Forradalmi tevékenységért Debrecenben halt meg a rakamazi Solymosi Ferenc (a helyi laktanya védelme a szovjetekkel szemben), Miskolcon a fülpösi Kanyó Bertalant, a nyírlövői Bartha Bélát, a tiszaberceli Hullar Gábort ítélték halálra. A Szentgotthárdon lelőtt nyíregyházi diákvezérről majd a későbbiekben szó lesz.

² Dikán 1995:503.

Az események ilyen módon való gyors megváltozásának hátterében, mint látható két markáns erő áll. Ezek egyike a megszálló szovjet hatalom, míg a másik a Csehszlovákiába illetve a Szovjetunióba, a forradalom kitörésekor részben kimenekülő és most visszatérő ÁVH-sok voltak. Még a bevonulás napján összehívták a rendőrség épületébe a tucatnyi helyben maradt államvédelmist, bevonván őket a forradalom elleni konspirációba. Itt kell megjegyezni, hogy a forradalom előtti hatalmi szervezetek tagjainak egy része támogatója vagy legalábbis szimpatizánsa volt az október végi eseményeknek. Így a letartóztatásokat egy szűk kör (a rendőrséget és honvédséget kizárva ebből) hajtotta létre. Ez tehát a szovjetek - konkrétan a KGB-s tisztek és az alájuk rendelt katonák - által támogatott ÁVH-sokat (ők rendőri egyenruhát viseltek) jelentette. A rendőrség tagjai a székházukba betelepülő államvédelmiseket felháborodással fogadták és a november 5-i gyűlésükön tiszteik követelték azok eltávozását. A szovjetek még aznap délután tisztázták a helyzetet, lefegyverezték a rendőröket és átadták azok épületét az ÁVH-soknak. Ezzel együtt már konkrét lista készült arról, kiket kell letartóztatni.

A november 6-a hajnalán meginduló letartóztatások elszenvedői jórészt a forradalom győzelme után kiépülő új irányítási szervezet vezetői voltak. Miután a régi hatalom helyi irányítói nem hagyták el a lakóhelyüket, és az átmenetileg jórészt elmenekülő ÁVH-sok igyekeztek figyelemmel kísérni az otthoni eseményeket, így nem volt nehéz felderíteni azt, hogy kik voltak az október végi átalakulás részesei. Ebben a feltáró munkában segítséget nyújtottak a korabeli újságtudósítások és különösen az eseményeken készült fényképfelvételek. Így került börtönbe - mások mellett - Nyíregyházán a megyei és városi forradalmi bizottság elnöke (Szilágyi László és Rácz István), a nemzetőrparancsnok (Kabai Dezső), az FKgP megyei elnöke (Lupkovics György), a forradalmi ifjúsági bizottság titkára (Dandos Gyula). Emellett a helyi sajtó főszerkesztője (Lengyel Antal), a MOKÉP igazgatója (Pintér István volt honvéd alezredes) sem kerülhetett el az őrizetbe vételt. November 13-án tartóztatták le a megyei forradalmi bizottság tagját Tomasovszky Andrást, aki ellen a vád fegyverrejtegetés volt, és ezért decemberben a Nyíregyházi Járásbíróság 3 havi elzárásra ítélte.³Ezzel párhuzamosan a nyíregyházi börtön szovjet parancsnokság alá került.

Az új hatalom urai nem bántak kesztyűs kézzel a legyőzöttekkel, erre Rácz László így emlékezett vissza: „*Akkor éjjel letartóztattak! Kb. 18-20-an jöttek értem egy szovjet páncélozott kocsival. Gyermekeim mellének golyószórót szorítottak, még az alig 7 éves Évinek is. A feleségem kiabált én tudomásul vettem a történeteket. Elvittek, betuszkoltak a börtönbe. Egyedül*

³ uo. 503-505.

*voltam, se ablak se ágy! Két nap múlva levittek kihallgatásra. Micsoda jegyzőkönyveket írtam alá. Ezek nem helyesírást, de meg betűírást se tudtak. A 3. napon este kicsapódott az ajtó, három pribék lépett be. Nekem estek. Ütöttek vertek, ahol értek. Nem estem össze, végre az egyik előrántott egy nagy mordályt, s ezzel balról úgy fejbe vágott, hogy elájultam.*⁴

Az ekkor letartóztatottak pontos számáról nincsenek megbízható adatok. Mindenesetre segíthet a tájékozódásban az a december 3-ai elismervény, amely szerint a megyei börtön parancsnoka 45 letartóztatottat vesz át a szovjeteiktől, további fogva tartás céljából (ebben a számban nincsenek benne a Kárpátaljára kihurcolt foglyok).⁵

Az eljárások nélkülöztek minden törvényességet, egyéb mellett az őrizetbe vételről és az előzetes letartóztatásról sem születtek a korabeli jogrendszernek megfelelő határozatok, ugyanígy nem tartották be a fogva tartás szabályait sem. Ezekben az akciókban a passzív állapotban lévő ügyészség nem vett részt. Ráadásul a letartóztatásokat a szovjet megszálló hatalom fegyveres támogatásával, egy már nem létező szervezet tagjai hajtották azt végre. Utóbbi kijelentés háttérében az áll, hogy az ÁVH megszűnt, mint szervezeti forma, így annak tagjainak működése törvénytelen volt. A helyi lap, a Szabolcs-Szatmár Népe november 4-én közölte azt a kormányzati felhívást, mely szerint a megszüntetett ÁVH volt tagjainak, helyzetük tisztázása céljából meg kellett jelenniük az ügyészségen.⁶ A gyakorlatban a kormányzati felhívás nem valósult meg. Így Münnich Ferenc november 8-án, géptávirón küldött üzenetében az államvédelmiseket arra szólította fel, hogy tevékenységüket beszüntetve térjenek haza – mindhiába. A szovjet vezetés e rendelkezés miatt számon kérte Münnichet, és végül olyan megállapodás született, mely szerint néhány magas rangú ÁVH-s tisztet maguk mellé vehetnek.⁷

A szovjetek támogatta egykori ÁVH-sok közreműködésével végrehajtott letartóztatások folytatódtak összekapcsolva azokat a fogvatartottak kihallgatásával. Az így elkészülő jegyzőkönyvek azt a célt szolgálták, hogy bebizonyítsák azt a prekonceptiót, amely szerint az októberi események mögött, egy előre megtervezett, rendszerellenes mozgalom állt. A gyakorta hevenyészett, primitív megfogalmazású jegyzőkönyvek készítői a vádlottakat, minden eszközt felhasználva – mint az Rácz László visszaemlékezéséből kitűnik - a kívánt válasz irányába igyekeztek terelni. Az így elkészült iratok aztán majd alapját képezték az 1957 februárjától meginduló büntetőeljárásoknak.

⁴ Rácz 2006:493.

⁵ Lupkovics 2009:103.

⁶ uo. 109.

⁷ Dikán 200:319.

Külön kell szólni a záhonyi eseményekről, a megyében itt került sor legkorábban a letartóztatásokra. A fontos vasúti átkelőhelyen Szűcs Sándor állomásfőnöknek, a helyi honvédelmi bizottmány megválasztott elnökének irányításával, a forradalom támogatói megszervezték a szovjet katonai erőkkel szembeni védelmet. Ennek részeként felrobbantották a váltókat, szemet és vasércet borítottak a vágányokra, a tiszai hídfőnél légvédelmi ágyút állítottak fel. Azonban a határt átlépő, támadó szovjetek november elsején elfoglalták az állomást. Három nappal később, - öt magyar katonai áldozatot követelve - a záhonyi laktanya szintén a megszálló erők kezére került. (A szovjet harckocsik minden ok nélkül nyitottak tüzet a laktanyára, 1957. februárban a Kádár kormány látszatvizsgálatot indított az ügyben.) A Szűcs Sándor állomásfőnök vezette forradalmárokat fogságba ejtették. Az emigrációt választó egykori vasúti vezető kései visszatekintésében ötvennyolcuk fogságba vetéséről szól, akik közül öt és Könczöl Ernőt tartósan a határon túl tartották fogva. Szűcs szemléletesen ábrázolja azt a lelki terrort, amivel szembe kellett nézniük: *„Engem három napon át többször a falhoz állítottak, körüllőttek, majd vittek kihallgatni. Hetvenkétszer csinálták ezt velem. Utána az ungvári börtönbe vittek, ahol negyven napig voltam. Az NKVD levetkőztetett meztelenre, levittek a pincébe, lenyírtak kopaszra. November hetedikén este Könczöl Ernővel olyasféle cellába kerültünk, amiről azt hittem, gázkamra.”*⁸

A kárpátaljai börtönökben

A forradalom elfogott vezetői nem sokáig tartózkodtak Nyíregyházán. A foglyok egy részét november 8.-án Ungvárra szállították őket, majd még több hullámban került sor az internálásokra. Kárpátaljára azonban a megye más részeiből, így Nyírbátorból, és mint láttuk Záhonyból szintén érkeztek rabok, ezek száma nem érte el a harminc főt. A megyeszékhely mellett Nyírbátor kiemelt szerepét az indokolta, hogy Nyíregyházához hasonlóan ott is volt szobordöntés illetve laktanya, ahol a forradalom idején nem fogadták be a menekülő ÁVH-sokat. Ezt a szovjetek mellett lévő államvédelmisek nem felejtették el. Egyébként a deportálás helyszíne nem volt véletlen, hiszen Moszkva Ungváron és Munkácson helyezte el a magyar forradalom leverését koordináló katonai és közigazgatási központot.

Magyarország minden részéből vagonokban (Nyíregyházáról teherautókon, katonai járműveken) szállították a foglyokat, a kárpátaljai térségbe. A történések hamar kitudódtak, már csak azért is, mivel a vasúti kocsikból sorsukról tudósító cédulákat dobáltak ki az ott lévők. Ez persze komoly nyugtalanságot okozott a magyar lakosság körében, és ennek hatására vizsgálat

⁸ Forradalom a keleti végeken 2.

folyt az ügyben. Münnich Ferenc aggodalmát fejezte ki növekvő elégedetlenség miatt, (egyes - téves - hírek szerint a foglyokat Szibériába szállították) Szerov tábornok, a KGB vezetője előtt. Utóbbi abbéli véleményének adott hangot, hogy „*e kérdésben nem kell engedményeket tenni, mivel a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a reakcióknak tett legkisebb engedmény is újabb követeléseket és fenyegetéseket von maga után.*”⁹

Szerov egyébként rendszeresen beszámolt Hruscsovnak az eseményekről. Eszerint több ezer főt tartóztattak le a szovjet hatóságok, és valószínűleg ezer fölött volt (Szerov november 15-én 846 főről beszélt) a határon túlra internáltak száma,¹⁰ ugyanakkor nem zárható ki az előbbi szám háromszorosa sem.¹¹ A több börtönben elhelyezett internáltak cselekedeteinek számbavétele nem volt egyszerű feladat, mivel a foglyokat illető információhiány mellett akadályozta a munkát a kihallgató tisztek kis száma, illetve a nyelvi nehézség. A magyarországi eseményeket nem ismerő, Kárpátaljára vezényelt KGB-sek az egyszerűbb esetekben csak a sötétben tapogatóztak, a foglyok vallomásán kívül más információkra kevéssé támaszkodhattak. Elsősorban a lázadás kérdését kívánták tisztázni, összekapcsolva ezt a fegyver birtoklásával illetve használatával. Mindenesetre előfordult olyan, hogy a kihallgatók értetlenül hallgatták azt, hogy a gyanúsítottak sem fegyvert nem birtokoltak, illetve semmilyen erőszakos cselekményben nem vettek részt és mégis elhurcolták őket. A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy valószínűleg a Kárpátaljára kiutazó ÁVH-s tisztek – hangsúlyozva a fontosabb ügyekben – információkat nyújtottak, és ezzel együtt rendelkezésre álltak a Nyíregyházán felvett kihallgatási jegyzőkönyvek.

A kihallgatók csak a fontosabb személyek esetében készítettek jegyzőkönyveket, ám ott körültekintő alaposággal jártak el. Ezekben az ügyekben nagyon komolyan kezelték az elkészült anyagot. Így például Szilágyi László esetében több oldalas irat készült, amely eljutott a KGB legfelső köreihez. Nemcsak a Szilágyiról készített írott anyag, hanem a Szabolcs megyei forradalmi bizottság oroszra fordított 13 oldalas jegyzőkönyve szintén továbbításra került Moszkvába, a KGB elnökhelyetteséhez.¹² Ezzel együtt a szovjet szervek elvárták a magyar hatóságoktól a szigorú vizsgálatot és büntetést, és delegált tanácsadóik révén érvényesítették ilyen irányú igényüket.

A fentiek mellett el kell mondani, hogy az internáltak kárpátaljai börtönkörülményei viszonylag elviselhetőnek voltak mondhatóak. Ám mint Szűcs Sándor idézett gondolataiból látható, ebben

⁹ Az 1956-os forradalom 2012:7.

¹⁰ uo. 7.

¹¹ Lupkovics 2008:498.

¹² uo. 507.

a szóösszetételben a viszonylagosan van a hangsúly. Visszatekintésében Rácz István azt írja, hogy kezdetben a Galagó börtönben helyezték el őket, cellájukban nem volt fűtés, se takaró, és eleinte ételt sem kaptak. Később átkerültek a politikai rendőrség börtönébe, ahol aztán reggeltől folyt a kihallgatás. Ennek során kiderült az, hogy az ő esetében a vizsgálatot végzők tisztában volt forradalmi tevékenységével.¹³ Ebben az időszakban Rácz István 18 kg-ot fogyott, és mint a későbbiekben ezt látni fogjuk, az elviselt pszichés nyomás következtében hazatérve kórházi kezelésre szorult.

Amiért mégis más források a kárpátaljai fogva tartás körülményeit elviselhetőnek mondhatták azon alapul, hogy bár a cellák zsúfoltak voltak, de az élelem ellátás normális volt, kockacukor, kenyér, hal, tea alkotta a napi menüt. A forint beváltásával vásárolhattak a foglyok. Testi fenyítésre a források tanúsága szerint nem került sor. Szükség esetén orvosi segítséget szintúgy igénybe vehettek a rabok. Mindemellett teljesen érthető az, amiről a beszámolók szólnak, hogy a hazájuktól igazságtalanul elszakított, félelemmel telt emberekben felerősödött a tiltakozás a fogva tartókkal szemben.¹⁴

A Magyarországról elhurcolt nyíregyházi forradalmárokat aztán 1956. november végén szállítottak vissza hazájukba. Közöttük volt Pintér István nyugállományú alezredes, aki súlyos, kezeletlen cukorbetegsége miatt december közepén, kómás állapotban kórházi kezelésre szorult és hamarosan meghalt.¹⁵ A többiek szabadon bocsátására csak december 10 és 24 között került sor. Ez a szabadság csak átmeneti volt, miután 1957 elejétől folytatódott ellenük az eljárás, amely célja a büntetőjogi felelősségre vonás volt.¹⁶ Ezt az átmeneti szabadságot kihasználva többek, a már említett Szűcs Sándor mellett a nemzetőrparancsnok Kabai Dezső és Lengyel Antal újságíró, főszerkesztő elhagyta az országot. Nem ok nélkül, mivel az elszenvedett megaláztatások mellett már láthatóak voltak azok a jelek, amelyek azt mutatták, hogy a Kádár kormányzat a forradalom résztvevőivel szemben összehangolt támadásra, leszámolásra készül. A menekülésben nem volt mindenki ilyen szerencsés. A nyíregyházi diákvezér, a negyedikes gimnazista Dandos Gyula sem kerülhette el a győztesek bosszúját. Az ungvári börtönt megjárt, 18 éves fiatalembert azonban nem tudták bíróság elé állítani, mert a határátlépésre készülő forradalmárt Szentgotthárdnál a magyar határőrök 1957. február 10-én lelőttek. Sírhelye ismeretlen.

¹³ Fazekas 2001:23. (Rácz István emlékezete)

¹⁴ Lupkovics 2009:39.

¹⁵ Fazekas 2016:84.

¹⁶ Dikán 2003:319.

Felkészülés a perekre – a jogrendszer és bírósági szervezet a kormányzati bosszú szolgálatában

A november elején létrejövő új kormányzatnak komoly nehézségekkel kellett szembenéznie, különösen a belső ellenállás tette nehézé a hatalom megragadását. A megfélemlítő intézkedéseknek súlyt adó, újonnan szerveződő karhatalom segítségével aztán decemberre sikerült konszolidálni a helyzetet. Miután a kormányzat, – részben a megszálló szovjet erők nyomására - a precedens értékű, elrettentést szolgáló büntetések kiszabását tartotta célszerűnek, így szükségessé vált a meglévő igazságügyi rendszer reformja. Először persze a politikának kellett tisztáznia azt, hogyan kíván fellépni a forradalomban részt vevőkkel szemben. A párt köreiben uralkodóvá vált az a vélemény, amely szerint kérlelhetetlen szigorral kell eljárni, és szakítani kell az engedékenységgel eddigi politikájával.

Ennek az elvnek felelt meg az 1956 decemberében kihirdetett 28. és 32. számú rendelet, amely bevezette a statáriális bíraskodást. Eszerint a következő év novemberéig a bíróságok, a következő főbenjáró ügyekben jártak el: gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás-fosztogatás, létfontosságú üzemek szándékos megrongálása, lőfegyver, lőszer, robbanóanyag engedély nélküli tartása. Akiknél ezeknek a bűncselekményeknek az elkövetése bizonyosságot nyert, azt súlyos börtönbüntetéssel vagy halállal kellett sújtani. A rendelkezés megosztotta a bírókat, és elhangzottak olyan kritikák velük szemben, hogy nem látják világosan az októberi események ellenforradalmi jellegét. Ezen ingadozás miatt a rögtönbíraskodás átkerült a katonai bíróságok kezébe. A keményvonalas kommunisták véleményét jól érzékelteti Marosan György 1957. februári megnyilvánulása: *„Minden megbecsülésem azoknak, kik vállalták a terheket, a katonáknak, kik a gyorsítottban ítélték, mert a civil uraknak ez nem tetszett.”*¹⁷ Ugyanakkor nyilvánvaló volt az, hogy az igazságszolgáltatást nem lehet tartósan a rögtönítélő bíróságokra alapozni. A teljes bírósági rendszert alkalmassá kell tenni az elvárt ítélezésre.

Ez a politika részéről történő beavatkozás komoly nyomás alá helyezte a magyar igazságszolgáltatás rendszerét. A nyomozó szerveknek, az ügyészségnek és a bíróságoknak alapvetően nagy gondot jelentett a több tízezerre rugó ügy kezelése. Már csak ezért is fontos volt olyan alapkérdések tisztázása, mint, hogy kiket vonjanak eljárás alá, mi legyen az eljárások alapja, és mi legyen az ítélet. A fenti problémák megoldása igényelte a hatályos jogi keretek

¹⁷ Mikó 2006:125.

módosítását, illetve a bírósági szervezet régi-új elemekkel történő átalakítását. A fentiek következtében a megfogalmazott új irányelvek súlykolása az eljáró bíróságok irányában erőteljesen érvényesült. A szükséges intézkedések meghozatala, végrehajtása időbe tellett, így csak 1957 áprilisára-májusára történt meg az igazságügy átfogó reformja.¹⁸

A különböző tanácskozások illetve a helyzetet boncolgató brosrák jól nyomon követhetővé teszik ezt a folyamatot. A fenti megnyilvánulásokban egyértelműen érzékelhető a megrendelő – az MSZMP - által megfogalmazott igény, amely szerint a politikai elvárásoknak felül kell írniuk a jog megszokott szabályait. Ennek megfelelően a legfőbb ügyész Dr. Szénási Géza 1957 februárjában a kollégáihoz intézett instrukcióiban, az ellenséggel szembeni kérlelhetetlen leszámolásra szólít fel. Dr. Vida Ferenc bíróként szintén így fogalmaz, kemény fellépésre ösztönözve társait. Még hosszan lehetne sorolni azokat az állásfoglalásokat, amelyekben az ellenforradalminak bélyegzett harc fontossága átírja a tárgyilagos, körültekintő, hagyományos jogelveken nyugvó bíráskodás gyakorlatát.

Az iránymutatásokat követve tehát 1957 tavaszára készen áll a magyarországi bírósági hálózat a tömeges perek politikailag elvárt módon való lefolytatásához. Ennek a rendszernek a legfontosabb elemei a következőekben foglalhatók össze. Először is, az újonnan hozott jogszabályok alapján a büntetések kiszabásánál a bíróságoknak, főként a demokratikus államrend megdöntését célzó szervezkedés és izgatás cselekményére kell koncentrálniuk. Másodszor az elvárt szigor és a tömeges ügyek hatékony kezelése céljából a fővárosban, és a jelentős vidéki központokban népbíróságokat hoztak létre, amelyek hatásköre szinte korlátlan volt. Ezek gyorsított eljárásban jártak el és a kiszabható büntetések szűk körével élhettek. Az új rendszer harmadik meghatározó eleme a gyorsítás és célszerűsítés címén kikapcsolta a rendszerből a garanciális elemeket (például a fellebbezésben másodfokon súlyosabb ítéletet szabhattak ki, el lehetett térni a tényállástól, a védők működésének körét korlátozták).¹⁹Végeredményben folytatódott a koncepció perek gyakorlata, amelyben az igazság kiderítésének igénye háttérbe szorult, a jogrendszert megnyomorító ideológiai torzulások miatt.

A koncepció perek előkészítése és lebonyolítása

A jogrendszerben és az igazságszolgáltatás területén végrehajtott változtatások hamarosan kipróbálásra kerültek a gyakorlatban. A novemberi első nagy letartóztatási hullám után 1957 elején tehát újra börtönbe kerültek, a forradalomban elkövetett cselekmények miatt eljárás alá

¹⁸ uo. 2006:121.

¹⁹ Jobbágyi 1998:48.

vont személyek. A háttérben november óta lázas munka folyt, amelyben a nyomozóhatóság igyekezett minden felróható cselekményt felderíteni. Így lehetett kijelölni azok körét, akiket a forradalom időszakában folytatott tevékenységük alapján bíróság elé állíthatóak.

Általánosságban elmondható tehát, hogy a lefolytatott eljárások a koncepciók perek korábbi gyakorlatát folytatták. Az uralkodó párt felülről diktált politikai szándéka szerint alakították az egyes ügyek forgatókönyvét. Az irányított vallomásfelvétel során minden eszközt megragadtak, hogy az eljárás alá vont személy beismerje az ellene felhozott vádakat. Manipulálták és kedvezmény megadásával igyekeztek egymás ellen fordítani az egykori harcostársakat. Különösen nagy figyelmet fordítottak arra, hogy kihangsúlyozzák az érintett személy osztályidegen származását, kötődését (ez nem volt könnyű, mert a forradalomban sok volt a munkás, szegényparaszt, akiknek felmenői szintén azok voltak). Az ügyészség a per során gyakorta a tanúk – sokszor érdemi vallomás nélküli - sokaságával igyekezett alátámasztani a gyenge alapokon álló vádakat. Ezzel szemben korlátozták a védelem mozgásterét, így csak részben engedélyezték saját tanúk meghallgatását, szűk időt engedtek a periratok megtekintésére, és ráadásul a védő egyszerre több ügyfelet is képviselhetett.

Az egyes ügyek kiemelt fontosságú része a vizsgálat volt. Az összes iraton belül a legtekintélyesebb mennyiséget a nyomozati anyag tette ki. Alapvetően fontos annak a kérdésnek a megválaszolása volt, hogy az adott személlyel szemben izgatás vagy szervezkedés vádját meg lehet-e fogalmazni. Ezen belül szükséges volt tisztázni azt, hogy a vádlott tettét vezetőként vagy alárendelt személyként követte el.²⁰ A nyomozás szakaszában fokozatosan alakult ki a követendő koncepció és a feltáró munka során ez a koncepció módosulhatott. Ahogyan a feltáró munka haladt, úgy kerültek új személyek a vizsgálatot végzők látóterébe, és így bővült a letartóztatottak köre. A Szilágyi László és társai ellen indult nyomozásban például magát Szilágyit február 21-én vették őrizetbe. Aztán áprilisban nagy letartóztatási hullám következett, mások mellett Rácz István, Lupkovics György majd Tomasovszky András következett (ő egyébként, mint arról már korábban volt szó, ekkor fegyverrejtegetés miatt börtönben volt). Az utolsó őrizetbe vételekre július hónapban került sor. Elgondolkodtató, hogy a húsz eljárás alá vont személy közül mindössze három (Szilágyi, Rácz, Lupkovics) volt elszenvedője a novemberi Kárpátaljára történő deportálásoknak.²¹ Tehát az első hullámban sietve elvégzett számvetést, most egy mindenre kiterjedő felderítő, nyomozati munka követte.

²⁰ Jobbágyi 1998:50.

²¹ Lupkovics 2009:170.

A nyomozó hatóságok²² legfőbb célja a vádlottak megtörése, és ez által a beismerő vallomás kicsikarása volt. Ennek elérése érdekében nem válogattak az alkalmazott eszközökben. Általában a következő módszereket elegyítették eljárásaik során: teljes kifárasztás (ez jelentette a hosszú időn keresztül tartó fogva tartást, a kimerítő kihallgatásokat), teljes elszigetelés (a külvilággal semmilyen kapcsolat nincs, ügyvéddel csak a tárgyalási szakaszban lehet érintkezni, zárt tárgyalást rendelnek el). Emellett szívesen éltek a lelki terror (sötétzárka, fenyegetőzések, hozzátartozókkal való zsarolás), illetve a fizikai bántalmazás eszközével. Ezzel szemben a beismerő vallomás, illetve a másokra vallás kedvezmények megadásának ígérletét hordozta magában.²³

A fentiekben összefoglalt módszerek a már többször idézett Rácz István visszatekintésében szintén fellelhetők. Az áprilisban újra letartóztatott tanár eleinte az ÁVH sóstói úton lévő épületének a pincéjében raboskodott. Vizsgálati fogsága hosszú ideig, két hónapig tartott, de emellett olyan körülményeket kellett elszenvednie, amely a megtörését szolgálták. Itt lévő cellájába nem hatolt be a fény: *„megpenészedtem, kezeimről úgy jött le a bőr, a zöldpenész a ruhát, kenyeret, testemet egyaránt belepte. Végül erőszakosan húzgáltak ki kabátom nyakánál fogva a napra, hogy magamhoz térjek. Igen a kihallgatás azzal kezdődött, hogy Tóth hadnagy úr alaposan megpofozott legalább 15-20 pofont kaptam...”*²⁴. Szilágyi László - rajta kívül még három társa hasonlóképpen tett – az ellene folyó perben arról panaszkodott, hogy tettelesen bántalmazták: *„Előadni kívánom azt, hogy 1957. júl. 4, 5 és 6-án történt Tóth Antal rny. hdgy. által történt kihallgatásom során bántalmazva voltam. Nevezett engem kihallgatás közben egyszer arcul ütött és több alkalommal pedig a hajamat cibálta, és lehúzott a földre, majd az egyik alkalommal a baloldalomba a hónom alá rúgott.”*²⁵ Szilágyi ezért kérte, hogy akkori, kényszer alatt született vallomását ne vegyék figyelembe a bírósági tárgyaláson.

Az adatgyűjtést a lehető legszélesebb körre kiterjesztette a kádári kormányzat. A Politikai Nyomozó Osztály egyik fontos feladata a felelősségre vonható személyek körének bővítése volt. Helyi szinten a tanácsoknak, illetve az MSZMP alapszervezeteinek elvárt tevékenysége a

²² 1956 novemberében a megszűnt ÁVH helyett szükségessé vált, egy annak szerepét pótló politikai rendőrség megszervezése. Még a hónap elején elkezdtek felállítani az ORFK Politikai Nyomozó Főosztályát, a hónap végén pedig a megyei rendőr-kapitányságokon indult el a politikai nyomozó osztályok létrehozása. Ezen szervezetek létszámfeltöltését a megszűnt ÁVH tagjainak átvételével oldották meg. Nyíregyházán hasonlóképpen jártak el, így például a Szilágyi-perben a vizsgálatot végző nyomozók korábban mindannyian az ÁVH szervezetéhez tartoztak. (Lupkovics 2009:181.) Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy ezen nyomozók többsége csak általános iskolai végzettséggel rendelkezett. A műveltségbeli hiányosságok – gondoljunk csak Rácz István idézett novemberi kihallgatására – megmutatkoztak a felvett kihallgatási jegyzőkönyvek színvonalán.

²³ Jobbágyi 1998:48.-49.

²⁴ Fazekas 2001:25. (Rácz István emlékezete)

²⁵ Lupkovics 2016: 39.

forradalmat valamilyen módon – akár pusztá szimpátia formájában – támogató magatartások feltérképezése volt. A felderítő munkát nagyban segítette az ügynökhálózat újjászervezése. Ennek a hálózatnak a megyében több mint 40 százaléka új ember volt a rendszerben. Nagy számban találunk olyanokat, akik a forradalomban játszott szerepük miatt megfélemlítettek, és ezért vettek részt a megfigyelésben. A Nyíregyházán szintén újjászervezett ügynökhálózat elsődlegesen a forradalomban fontos szerepet játszó személyek működését kísérte fegyellemmel.

Ebben a légkörben megromlottak az emberek közötti viszonyok, a gyanakvás légköre megmérgezte a mindennapi életet. Az akkor még szabadlábban lévő Szilágyi sem érezte magát biztonságban és kifejezte azon szándékát, hogy Nyíregyházáról szeretne Pestre költözni. A politikai konspiráció olykor félelmetes terveket produkált. A külföldre menekült Kabai Dezsőt úgy akarták elfogni, hogy egykori barátját, - akit időközben ügynökké szerveztek be - elküldik Kelet-Berlinbe. Majd a barát átcsalja Kabait a nyugati városrészből, és így fogságba ejtik a volt nemzetőrparancsnokot.²⁶

A lefolytatott pereket számba véve a következő kép rajzolható meg térségünkben. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a forradalom idején vezető szerepet betöltött személyeknél, több mint négyszáz esetben jártak el a kijelölt bíróságok. A perbe fogottak valamivel több, mint negyedét felmentették, vagy felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték. Tényleges, egy évet meg nem haladó szabadságvesztéssel sújtották az eljárás alá vont személyek 22 százalékát, míg öt-tíz évet 16, tíz évet meghaladó büntetést három személy kapott. Szilágyi László (a hatóságok kezdettől fogva őt tartották a nyíregyházi forradalom vezetőjének) és Tomasovszky András esetében a legsúlyosabb ítéletet, a halálbüntetést szabták ki.²⁷

A megye területén lezajlott eseményeket vizsgáló perek közül hármat emel ki a szakirodalom. Ezek a Tiszavasvári Forradalmi Tanácsnak (beleértve az Alkaloida Munkástanácsát) a tagjaival, a Kisvárdai Forradalmi Bizottságnak tagjaival, illetve Nyíregyháza forradalmi vezetőivel szemben lefolytatott eljárások. A tiszavasvári és a kisvárdai ügyekben a Nyíregyházán székelő megyei bíróság ítélezett első fokon. Első esetben a Dr. Alföldi Zoltánnal és társaival szemben hozott 1958. februári keltezésű ítéletek jórészt lappanganak. A Legfelsőbb Bíróság által szeptember végén meghozott másodfokú döntés, az elsőrendű vádlottal szemben szabta ki a legsúlyosabb büntetést, amely 4 év volt. A kisvárdai ügyben, a másodfokon 1958. április végi keltezéssel eljáró Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta illetve

²⁶ uo. 158.

²⁷ Dikán 2003:336.

csökkentette a nyíregyházi bíróság kiszabta ítéleteket. Az elsőrendű vádlott Dr. Bujdos Géza 6 éves börtönbüntetését egy évvel mérsékeltek.

A legkomolyabb per vitathatatlanul a Szilágyi Lászlóval és társaival szemben lefolytatott eljárás volt. Húsz személy ült a vádlottak padján. A forradalom nyíregyházi vezetőinek ügyét a debreceni katonai bíróság tárgyalta, annak ellenére, hogy közülük csak négy fő volt fegyveres testület tagja (ráadásul ők enyhe büntetést kaptak). Nyilvánvalóan a „főkolomposokkal” szemben példát akartak statuálni, és erre a katonai bíróság kínálkozott leginkább alkalmasnak (gondoljunk csak Marosán idézett nyilatkozatára). Az így lefolytatott eljárás 45 napig tartott, és annak ítélete már 1957. december közepén született meg. Eszerint az első (Szilágyi László, szervezkedés kezdeményezése és személyes szabadság megsértése a vád) és harmadrendű vádlottat (Tomasovszky András, szervezkedés kezdeményezése a vád) halálra, Szentmártoni Sándort és Dr. Lupkovics Györgyöt 15, míg Rácz Istvánt 5 év szabadságvesztésre ítélték. Szinte mindegyik vádlott esetében, mellékbüntetésként jelentős pénzbeli bírságot határoztak meg. Itt a korbács, ott a mézesmadzag tipikus esetével állunk szemben. Ez azt jelenti, hogy míg a vádlottak élettel, évekkel és pénzzel fizettek, addig egy beszámoló szerint az igazságügyi dolgozók ugyanekkor meglelégedéssel fogadták a hirtelen jött jelentős bérnövekedést.²⁸ A kiemelt figyelemben részesülő ügyben nagyfokú konszenzusra mutat az, hogy másodfokon, 1958. április végi dátumozással minden esetben helybenhagyták a debreceni döntést.²⁹ A halálos ítéleteket május 6-án hajtották végre.

Élet a megbélyegzés és megfigyelés légkörében

A tiszavasvári per egyik elítélte Lénárt Béla érzelemgazdag visszaemlékezésében irányítja rá a figyelmet arra, hogy a börtönének szenvedésével nem ért véget a megpróbáltatások sora. Kiszabadulásuk után életük egy új szakasza kezdődött *„a börtön utáni évtizedek vergődése, küzdelme, hogy – ha legalább fél sikerrel is, de – visszakapaszkodjunk a bennünket megillető társadalmi helyzetbe, és emberi körülményeket teremtsünk szeretteinknek. Ez utóbbi periódus, amely sokunknál csaknem három évtizedet ölelt fel, ma alig ismert...”*³⁰ Ennek a kijelentésnek az igazságát sok 56-os életút bizonyítja. Álljon itt példaként ismét, Rácz István sorsa. Az 5 évre ítélt forradalmi vezető, 1960-ban – tehát 3 év letöltésével - feltételesen amnesztiával szabadult. Családja sokat nélkülözött, 5 gyermeke közül az egyik ezért állami gondozásba került. Rácz saját kezével épített lakását pedig elkobozták, börtönfeljegyzésében erre utalva, végső

²⁸ Fazekas 2001:28. (Rácz István emlékezete)

²⁹ 1956 kézikönyve (3.) 1996:283-284.

³⁰ Lénárt 2016:45.

elkeseredésében írja: „*Vegyétek! Legyenek vele boldogok. Egy megkínzott ember két keze munkáját dobják prédának, dobják ki a családomat, engem pedig akasszanak fel, mert ezt érdemlem. Szégyellem emberi voltomat, sajnálom, hogy 23 éven át tanítottam, inkább lettem volna barom, mint ember olyan társadalomban, melynek csak szennye lehettem, a sok-sok embertelen bánásmód után, amit kaptam.*”³¹ Életének, sorsának ez a rendkívül komor summázata, egy teljesen kimerült ember végső elkeseredésének megrendítő megnyilvánulása. Már a börtönéveket megelőzően kiderült, hogy Rácz István túlterhelt idegrendszere nem bírja elviselni a rá nehezedő terheket. A kárpátaljai fogságból visszatérve hamarosan súlyos depresszió tünetei mutatkoznak rajta, ezért 1956 és 1957 fordulóján a nagykállói Megyei Elmeógyógyintézetbe kényszerül bevonulni.

Az újrakezdés nagyon nehéz volt olyan fizikai szenvedések és lelki terhek után, amit a börtönben megélt. A francia szakos tanár számára azonban hamarosan kiderült, hogy megbélyegzettsége a Kádár rendszerben tovább folytatódik. Így szakmájában nem helyezkedhetett el, csak fizikai munkát kaphatott, de ebben mindjobban akadályozta a kiállt lelki és fizikai megpróbáltatások következtében megromlott egészségi állapota. Csak élete végén tudott újra tanárként elhelyezkedni, de Nyíregyházán nem kaphatott állást, így Tiszavasváriban kényszerült tanítani.³²

Az így felvázolt képet annyival kell kiegészíteni, hogy a börtönből kiszabadultak később sem kerülhették el a hatóságok megkülönböztetett figyelmét. Kiszabadulásukat jelezték a területileg illetékes rendőri szerveknek, megfigyelték őket, ellenőrizték kapcsolataikat illetve azt, hogy nem folytatnak-e rendszerellenes politikai tevékenységet.

A hatóságok nyilvántartásokat vezettek arról, hogy az adott területen kik azok, akik ellenforradalmároknak tekinthetők. A politikai rendőrség külön ügyként foglalkozott a volt nemzetőrökkel (a megyében 643 főt tartottak nyilván). Őket, másokhoz hasonlóan csak azért nem tudtak perbe fogni, mert szervezeti tagságukon kívül semmilyen cselekményt nem tudtak felróni ellenük. Érdemes megjegyezni, hogy a politikai okok miatt nyilvántartott személyek köre a hatvanas években még emelkedett, azok ellenőrzése csak a következő évtizedben enyhült.³³

A politikai nyomozók munkájuk során – mint arról már volt szó - nem csak az ügynökhálózatra számíthattak, hanem a közigazgatás helyi szerveire is. Az általuk készített elemzések,

³¹ Fazekas 2001:350. (Rácz István börtönnaplója)

³² Fazekas 2001:33. (Rácz István emlékezete)

³³ Lupovics 2009:317.

környezettanulmányok alaposak voltak. Ezek kiterjedtek az érintettek családtagjaira, gyermekeik továbbtanulását akadályozhatták, éppúgy, mint azok külföldre való utazását.

Mindezidáig az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó szerepvállalás következményeit Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nagyobb településein vizsgáltuk meg. A kép árnyaltabbá tételéhez hozzátartozik az, hogy a helyi központokban hasonlóan járunk el. A forradalom eseményei ugyanis, változó mértékben éreztették hatásukat a kisebb városokban és a falvakban. Így október végén és november elején sorra alakultak meg a forradalmi bizottságok, a helyi irányításban felváltva a megszűnő vagy inaktívvá váló tanácstestületeket (a forradalmi bizottságok a megyében lévő 234 község, több mint felében osztották fel ezeket a szerveket). A forradalmi bizottságokkal szemben szigorúan léptek fel az új hatalom birtokosai. A fentebb említett három nagy per vádlottjainak többsége ebből a körből került ki. Miután a megyében fegyveres ellenállás nem volt, így a bíróságon lefolytatott ügyek zöme a forradalmi bizottságokhoz, kiemelten azok vezetőihez kapcsolódott. Így 1957-ben és 1958-ban összességében 33 bizottsági elnök kényszerült a megyei bíróságon számot adni tevékenységéről (ebből 27 települési, 2 járási, 4 vállalati vezető volt).³⁴A Kádár-kormányzat büntető ereje nem csak a vezetőket, hanem a forradalom helyi központjainak, a forradalmi bizottságoknak az exponált tagjait is elérte, ellenük szintén eljárások indultak.

Tanulságos a régi apparátus tagjainak viszonya a forradalomhoz. Ők jellemzően nem helyezkedtek szembe az új hatalommal, remélvén azt, hogy a békés hatalomátadás révén el lehet kerülni az erőszak különböző megnyilvánulásait. Ugyanakkor a tanácsai szervezet különböző tisztségviselői, főként vezetői – a korábbi elnyomó rendszer intézkedéseinek helyi végrehajtóiként – népszerűtlenek voltak a helyi lakosság körében. Ez két dolgot eredményezett, egyrészt leváltották a tanácsvezetőket (a községek 60 százalékában a tanácselnököket elmozdították posztjáról) és a népszerűtlen beosztottakat. Másrészt az apparátus távol tartotta magát a forradalomtól, az új rendszerben csak 1,5-2 százalékuk vállalt szerepet. Különösen ritka volt az, hogy volt tanácsai vezető elkötelezetten részt vett a forradalomban, ezen belül a forradalmi bizottságokban. Ilyen volt Papp András csengeri járási vb-elnök, akit ezért állásából elbocsátották, bíróság elé állították, ahol egy év felfüggesztett börtönbüntetést kapott. Még rosszabbul járt a megyei tanácselnök-helyettes Molnár Jenő, őt a Szilágyi-per hetedrendű vádlottjaként két év börtönnel sújtották.³⁵

Bár az érintett személyek közül sokaknak – kimutatható cselekmény hiányában – nem kellett börtönbe vonulniuk, de életüket más módon megkeseríthették. Megindultak az eljárások az

³⁴ Galambos 2016:18.

³⁵ Dikán 2003:331-332.

államapparátusban és az állami vállalatoknál. A kisebb súlyú ügyekben enyhébb esetben áthelyezés, rosszabb esetben elbocsátás lett a szankció. A nyílt bosszúállás látszatának elkerülése végett, a megbízhatatlannak tartott személyeket racionalizálásra hivatkozva bocsátották el munkahelyükről. Ehhez kiépítették az ellenőrzés központi és helyi hálózatát. Átmenetileg (1957 végéig) létrehoztak egy központi Káderosztályt, emellett a minisztertanács mellett Személyügyi Titkárságot állítottak fel. Ez utóbbi szervezet hamarosan olyan feladatot kapott, hogy vezető beosztások esetében véleményt alkotott a tisztségre pályázó személy politikai alkalmasságáról. Helyi szinten a személyzeti osztályok feladata volt az, hogy szabályozzák és ellenőrizzék a különböző munkakörök betöltését.³⁶A fenti folyamatokat titkosan kezelték, nem különben azokat a „feketelistákat” amelyet minisztériumi szinten állítottak össze és eljuttattak a helyi irányítás megfelelő szerveihez. Az egész országot átfogó nyilvántartások révén, a gyanúsak tekintett személyek nem tudtak kibújni a hátrányos megkülönböztetés terhe alól. Gyakorta hiába kerestek otthonuktól távol, szakismeretüknek megfelelő munkát, elutasításban részesültek.

Végezetül röviden szólni kell, a gyakorta egyénileg elkövetett, a fentebb leírt kategóriákba be nem sorolható apróbb ügyekről. A járásbíróságok jártak el azokban az esetekben, amelyekre nem lehetett ráhúzni a nép demokratikus államrend elleni izgatás vagy szervezkedés vádját. Ilyenek voltak a politikai indíttatású köztörvényes ügyek, fegyverrejtegetés, tiltott határátlépés kísérlete stb.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, az 1956-os forradalom résztvevőinek sorsát vizsgálva sokféle gondolatot meg lehet fogalmazni. Mindenki a maga szájíze szerint alkot véleményt és állít fel rangsort a tanúságok között. Számomra, a jelen keret csak a legfontosabbnak tartott eszmefuttatás leírására ad lehetőséget. Így a megyei eseményeket sorba véve, látni kell azok alapvetően békés jellegét. A forradalom résztvevői döntően olyan emberek voltak, akik Rákosi-rendszer túlkapásait akarták kijavítani egy emberségesebb, igazságosabb, élhetőbb világot megteremtve. Bűnük legtöbbször mindössze annyi volt, hogy a bennük munkáló fejlett igazságérzetük miatt önállóan fellépve, vagy mások által megbecsült személyiségvonásaik miatt kiválasztva, részesei lettek a létrejövő új szerveződéseknek. Rövid időt átölelő áldozatvállalásukért súlyos árat kellett fizetniük.

Az ezen a nyomvonalon haladó gondolatok, hitelesebben hangzanak az 1956-os események egyik résztvevőjének a szájából: *„Mindezek fényében a hősi jelző is aligha aggatható ránk. A hős — félelmet nem ismerve — képes életet is áldozni az eszméért, esetünkben világos, hogy a*

³⁶ Némethné 2016:44.

mi életünket a forradalom idején nem fenyegette veszély, a kérdés tehát akkor fel sem merült. Mi egy más rendben váltunk hőssé, amikor szembe kellett néznünk a győztesen visszatérő diktatúra vérszomjas leszámolási örületével, ami százak kivégzésében, börtönbüntetések ezreinek kiszabásában öltött testet. Így hát jómagam mégiscsak elfogadtam A nemzet hőse kitüntetést, amelyet azonban nem a forradalomban, hanem a megtorlás idején tanúsított magatartásomért érzek igazságosnak, nem győzve hangsúlyozni, hogy nem csak mi lettünk hőssé odabent, hanem családunk tagjai, feleségeink, szüleink, gyermekeink is odakint.”³⁷

³⁷ Lénárt 2016:42.

Felhasznált Irodalom:

Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai. Forrásválogatás. Vál., közread. és a bev. tanulmányt írta Váradi Natália. Szerk. Galambos Sándor. Nyíregyháza, 2012, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/1. A nagykállói járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1992, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/2. A mátészalkai járás. 1–2. kötet. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1993, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/3. A fehérgyarmati járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1993, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/4. A kisvárdai járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1993, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/5. Nyíregyháza. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1993, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/6. A vásárosnaményi járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1994, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/7. A csengeri járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1994, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/8. A nyírbátori járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1994, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/9. A nyíregyházi járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1996, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/10. A tiszalöki járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1996, Jósa András Múzeum

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai. I/11. A baktalórántházi járás. Összeáll. Dikán Nóra [Németh Péterné]. Nyíregyháza, 1997, Jósa András Múzeum

Dikán Nóra: Szabolcs-Szatmár Megye In: A vidék forradalma 1956. I. Szerk. Szokolczai Attila, Á. Varga László Bp. 2003, 1956-os Intézet-Budapest Főváros Levéltára, 301-336. o.

Dikán Nóra [Németh Péterné]: Megtorlás és politikai perek az 1956-os forradalom után Szabolcs-Szatmár megyében. In: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben. Szerk. Valuch Tibor. Bp, 1995. Osiris K.–1956-os Intézet, 501–508. p.

Fazekas Árpád: Dandos Gyula, a mártír diákvezér. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2006. 4. sz. 492-496. o.

Fazekas Árpád: Rácz István börtönnaplója 1957-ből („Sajnálom, hogy 23 éven át tanítottam”) in: Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 15. (Nyíregyháza, 2001) 343-351. o.

Fazekas Árpád: Rácz István emlékezete. Forradalom Nyíregyházán - A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok 10. (Nyíregyháza, 2001)

Fazekas Árpád: Szabolcsi mártírok és áldozatok az 1956-os forradalomban. In Bessenyei Almanach. Szerk. Sallai József. Nyíregyháza, 2016, Bessenyei Irodalmi Társaság, 81–86. o.

Fazekas Árpád: 1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban. Nyíregyháza, 1994, Történelmi Igazságtétel Bizottság Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezete

Fazekas Árpád: Ungvári börtönök mélyén, 1956. Rácz István Nyíregyházáról deportált forradalmár emlékezéséből. Kelet-Magyarország, 1996. 261. sz. (november 8.) 7. o.

Forradalom a keleti végeken. Szűcs Sándor visszaemlékezése. <https://1956.mti.hu/pages/News.aspx?ID=151296> utolsó letöltés 2022. 01. 28.

Galambos Sándor: Muszáj-Herkulesek. A forradalom távollétükben vagy tiltakozásuk ellenére megválasztott helyi vezetői Szabolcs-Szatmárban. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2016. 4. sz. 17-23. o.

Jobbágyi Gábor: Az 1956 utáni megtorlási eljárások. Valóság, 1998. 10. sz. 43-56. o.

Lénárt Béla: „Az én ’56-om” Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2016. 4. sz. 41-46- o.

Lupkovics György: A Szilágyi-Tomasovszky per néhány sajátossága Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2016. 4. sz. 35-40. o.

Lupkovics György: Szabolcs-Szatmár megye 1956-os deportáltjai. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2008. 4. sz. 397-509.

Lupkovics György: Az 1956 utáni megtorlás. A Szilágyi László és társai-per jogtörténeti elemzése. Debrecen, 2009. Doktori (PhD) értekezés <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/97186/ertekezes.pdf?sequence=4&isAllowed=y> utolsó letöltés 2022 01.. 30.

Mikó Zsuzsanna: A forradalom utáni megtorlás bírósági és ügyészségi szervezete, 1956-1961. Történelmi Szemle, 2006 1-2. sz. 121-169. o

Némethné Dikán Nóra: 1956 októbere Szabolcs-Szatmárban. in: Forradalom közelnézetből. Szerk. Miklós Péter. Emlékpont Könyvek 5., Hódmezővásárhely 2017.

1956 kézikönyve. 1–3. köt. Főszerk. Hegedűs B. András. Budapest, 1996, 1956-os Intézet. 3. kötet. Megtorlás és emlékezés. Szerk. Kende Péter. Összeáll. Szakolczai Attila, Germuska Pál, Boros Géza.